

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

TÜRK HALK EDEBİYATI

ÂŞIK TARZI ŞİİR GELENEĞİNİN TEŞEKKÜLÜNE DAİR DEĞERLENDİRMELERE BİR EK: MEYHANELER

Yrd. Doç. Dr. Erhan ÇAPRAZ¹

“Meyhaneyi seyrettim uşşaka mutaf olmuş”

Şeyh Galip

F. Köprülü'nün ifade ettiği üzere “ayrı bir ruha”, “ayrı bir maneviyet-i müsterekeye” sahip olan her cemaat kendisine has edebiyat vücuda getiririr. Dolayısıyla “o edebiyatı anlamak için mutlaka o maneviyeti tahlil etmek ve o şekl-i hayatın hususiyetlerini öğrenmek icap eder.” (Köprülü 1914a). Bu bakış açısıyla bildirimizde âşık tarzı şiir geleneğinin teşekkülü, “kahvehane”lerden çok daha önce var olan, giderek daha zengin bir kültüre dönüşen, İstanbul'un en yaygın eğlencesi “âb âlemleri” ve daha çok bu âlemlerin merkezi konumunda bulunan ‘meyhaneler’ (meygede) üzerinden değerlendirilmeye çalşılacaktır.

Umay Günay'ın belirttiği üzere “İslamiyet'in kabulü ile terkedildiği düşünölen ozan-baksı geleneğinin beş asır sonra birden bire İslamî biçimde ortaya çıkması kanaatimizce mümkün değildir.” (Günay 1999: 18). Dolayısıyla ozan-baksı geleneği bu süreçte “bir ölçüde tekke tarzında tesirli olurken diğer taraftan yok olmama çabası göstermiş ve kendi kural ve kalıplarını daima sahip olduğu bir *esnekliği* kullanarak yeni şartlara uydurmuştur.” (Günay 1999: 18).² Ayrıca ozan-baksı geleneğinin tarihî süreç içerisinde farklı ve zengin dinî ve kültürel yapılanmalarla kazandığı ‘senkretik’ ve ‘eklektik’ özellik de geleneğin yeni şartlara uyumunu kolaylaştırmış ve türlü şartlar altında âşık tarzı şiir geleneğinin teşekkülüne zemin hazırlamıştır.

1 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü. e-posta: erhancapraz38@gmail.com, erhancapraz@nevsehir.edu.tr

2 Vurgu bize aittir.

Âşık tarzı şiir geleneğinin 16. yüzyılda teşekkül ettiği hususunda hemen hemen tüm araştırmacılar hemfikirdir. Geleneğin ortaya çıkışında ise hiç şüphesiz en önemli mahfil “kahvehaneler”dir (Köprülü 1914b; Çobanoğlu 2006: 9). Zira geleneğin icrâ töresi kahvehanelerde şekillenmiştir (Çobanoğlu 2006: 28). Ayrıca “ev”, “paşa ve ağa konakları” gibi mahremiyete sahip, toplumsal baskıdan uzak eğlence mekânları yanında “hamam” ve “lokanta” gibi insanları bir araya getiren ve toplumun geneline hitap eden sosyal kurumların da süreç içinde geleneğin ortaya çıkışında katkısı büyüktür (Çobanoğlu 2006: 32). Fakat diğer taraftan Köprülü İkdâm’da çıkan bir yazısında “gelecek makalede asıl âşık tarzını vücuda getiren şekli-i hayattan, bozahane âlemlerinden, Galata meyhanelerinden, mesirelerden, Yeniçeri hayatından bahsederek bu tarzı edebinin nasıl bir muhabbet mahsulü olduğunu göstereceğim” diyerek geleneğin teşekkül sürecinde ‘meyhane’lerin de etkili olduğunu açıkça ifade etmektedir. Köprülü işaret ettiği makalede geçen “ekseriya seyyah-ı daimi hâlinde dolaşan âşıklar İstanbul’a uğrayınca derecesi şöhretine göre rağbet ve iltifat görür ve yâranın teşvikiyle mutlaka Galata meyhanelerini ziyaret ederlerdi” şeklindeki ifadesiyle de meyhanelerin gelenek içerisindeki işlevselliğini açıkça dile getirmektedir. Hatta Kethudâzâde Ârif Efendi’nin *Menâkıb*’ında “Hikâyet” başlığı altında aktardığı şu rivayet de âşıkların bu süreçte meyhane zemininde icrâlarda bulduklarını açıkça ortaya koymaktadır:

“Çövr şuarâsından Âşık Ömer ile Gevherî birbiriyle muasır ve musahib olup Fener’de bir Yahudî meyhanesinde otururlar, idare-i akdeh, iş ü işret ederler ve iskemlelerin üzerinde bilâ ârâm bir beyit Âşık Ömer ve bir beyit Gevherî söyler ve karşularında dahi kâtipler o beyitlerden hiçbirini zâyî etmeyüp kayd ü tahrîr ederler. Âşık Ömer, Kırım’da Gözlevelidir. Orada bir kahvede oturur ve çaldığı sazı başı ucuna asar, kimse dokunmaz, hatta Âşık Ömer bir nice zaman seyr ü seyâhat edüp ba’d bu’din tebdil-hey’et olduğu halde yine o kahveye gelir, sazını alup çalayım der ise de o, Âşık Ömer’in sazıdır, başkası çalamaz, deyüp vermezler. Her ne hal ise sazı alır çalar, ondan sonra bilürler ki o gelen Âşık Ömer’in kendüsüdür, buyurdu.” (Koz 1995: 118-119).

Yukarıdaki rivayet geleneğin teşekkül sürecinde ağırlık merkezinin ‘kahvehane’ler olduğunu ortaya koymakla birlikte meyhanelerin de âşıklar için etkin birer icrâ mekânı olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Hatta kâtiplerin Âşık Ömer ile Gevherî’nin söylediği beyitleri zayi etmeden kaydetme çabası içinde olması bize meyhane zemininde âşıkların icrâsına dönük bir dinleyici kitlesinin oluştuğunu da haber vermektedir. Yani meyhaneler, insanların sırf işret maksadıyla gittikleri bir mekân vasfı taşımayıp âşık icrâlarının da dinleyiciyle bulunduğu bir sosyal kurum hüviyeti kazanmıştır. Dolayısıyla âşık tarzı şiir geleğininin tamamen “muhabbet”i ve “hoşça vakit geçirme”yi esas alan böyle bir zeminde teşekküle başladığını düşünebiliriz.

Köprülü’nün “asıl âşık tarzını vücuda getiren şekli-i hayat[ın]” tazahürleri olarak “bozahane âlemleri”ni, “Galata meyhaneleri”ni, “mesireleri” ve “Yeniçeri hayatı”nı esas alması kaynaklara yansıyan dönemin toplumsal ve kültürel yaşamıyla da örtüşen bir mahiyete sahiptir. Zira Lâtîfî’nin *Risâle-i Evsâf-ı İstanbul* adlı eserinden öğrendiğimiz kadarıyla bu dönemde halkın eğlenmesine dönük başta gelen iki önemli mahal vardır. Bunlar: Tahtakale ve Galata’dır. Tahtakale, bir meyhane merkezi ve mesire yeridir. Eğlencenin her türüsü, içkinin sarhoşluğun her çeşidi buradadır. Halk İstanbul’un her tarafından akın akın bu eğlence mahalline koşmaktadır (Lâtîfî 1977: XXI, 51-55). Galata ise bir “işrethâne-i dünya” olup ayş u işrette mesel hâline gelmiştir. İçkili âlemlere

örnek bir yer ve mahbupların çekim merkezi olan bu mahalli sazendeler ve hanendeler makam edinmişlerdir (Lâtîfî 1977: XXII, 57-59). Evliya Çelebi de *Seyahatnâmesi*'nde İstanbul'un dört bir tarafında 1000'e yakın meyhane olduğunu belirtmekte, bilhassa Galata'nın meyhane demek olduğunu ve Galata meyhanelerinde çok sayıda hanende, sazende ve oyuncunun toplanıp gece gündüz zevk ü safa ile eğlendiklerini aktarmaktadır (Evliya Çelebi 2003b: 660-661). Ayrıca Kara Piri Paşa iskelesi (Beyoğlu) civarındaki dükkanların büyük bir kısmının meyhane ve bozahane olduğunu bildiren Evliya Çelebi, bunların müşterilerinin de daha ziyade gemiciler olduğunu belirtmektedir (Evliya Çelebi 2003a: 373, 375, 393, 413).

Ayrıca Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-su'arâ* adlı tezkiresinde de Galata meyhaneleri ile mesire yerlerine dair birçok vak'a aktarılmıştır. Özellikle Celâlî'yi anlattığı bölümde, "seyr-i gülistânda" (=mesire yerlerinde), "deyr-i mugânda" (=meyhanelerde), "Eyyûb ve Kâğıdhâne çemenlerinde", "Galata ve Hasköy encümenlerinde", "Zâtî dükânında", "Atmeydanı'nda bahâr sohbetlerinde", "hazân cem'iyetlerinde", "mahbûblar mecmâ'ı olan hammâmlar seyrinde", "Dâvûd Paşa iskelesinde suya oynayan sîm-endâmlar seyrinde", "hânkâhlarda (=tekkelerde) vefâ semâ'ında" ve "harâbâtlarda deblek (=dümbek, tef) semâ'ında" Celâlî ile "hem-dem" olduklarını belirterek dönemin sosyal faaliyet alanlarını ve eğlence mekânlarını açıkça ortaya koymuştur (Âşık Çelebi 2010a: 469). Rahikî'yi anlattığı bölümde ise o zamanlarda Galata'nın zevk ve eğlencenin revaç bulduğu, tutkun gönlün şarap ile izdivaç ettiği bir yer olduğunu dile getirmiştir (Âşık Çelebi 2010b: 1352). Figânî'yi anlatırken de Na'tî, Nühî ve Figânî'nin bazen odalarında içtiklerini bazen de meyhanede içmek için Galata'ya geçtiklerini belirtmekte, Atmeydanı seyrinde seyran edip şiirle müşâare ve münazaralarda bulduklarını aktarmaktadır (Âşık Çelebi 2010b: 1203).

Lâtîfî, Âşık Çelebi ve Evliya Çelebi'nin eserlerinde aktardığı bu bilgiler İstanbul'un eğlence hayatını ve bu hayata bağlı olarak teşekkül eden kültürel ve edebî yapılanmayı açıkça ortaya koymaktadır. İşte âşıklar da bu yapılanmaya bağlı olarak Yeniçerilerin yanında meyhanelere gelmişler, ellerinde sazları ya eski koşmaları, destanları dillendirmişler yahut da irticalen yeni güfteler inşâda girişmişlerdir (Köprülü, 1914b). İstanbul'da ilk kahvehanelerin de aslında bir mesire ve meyhane mekânı olan Tahtakale'de açılması (Sevengil 2014: 25-26; Çobanoğlu 2006: 40), açılan bu kahvehanelerin askeri kişilere veya Yeniçeri ortalarına yakın oluşu (Çobanoğlu 2006: 40) -ki bozahane ve meyhane âlemlerinde görüldüğü gibi kahvehanelerin de âşık tarzı kültür geleneğinin teşekkülünde işlevsel bir nitelik kazanmasında Yeniçeri ortalarının etkisi büyüktür- ve ilk açılan kahvehanelerin "eski meyhanelere benzer" (Sevengil 2014: 26) yapılanışları eğlenceye dayalı bu edebî ve kültürel yapılanmanın devamlılığını sağlamıştır. Hatta Ebusuud Efendi tarafından kahvenin "yanık olması", "topluca içilmesi" ve içim şeklinin "gayrimüslimlerin meyhanelerindeki âdet ve tavırları çağırtırma[ısı]" gibi nedenlerle "kâfirlere benzemek endişesi"yle temellendirilip yasaklanması da bir anlamda 'mekân' odaklı bir geçiş sürecini ve yapılanmanın sürekliliğini teyit etmektedir. Dolayısıyla daha sonra kahvehanelerin ortaya çıkışıyla sonuçlanan bu yapılanma sürecinin âşık tarzı kültür geleneğinin teşekkülü için iyi bir zemin hazırladığını söyleyebiliriz.

Döneme ait kaynakların da aktardığı bilgilere dayanarak bu yapılanma sürecinde en önemli zeminin meyhaneler olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Meyhaneler, "Osmanlı dönemi öncesinde de kent kültürünün önemli bir parçası olmuştur." (Çokuğraş 2014: 87). Öyle ki "Türkler İstanbul'u ve Galata'yı aldıkları zaman, büyük şehrin meyhaneleri dünya ölçüsünde bir şöhrettir."

(Koçu 2015: 24). Osmanlı döneminde de meyhanelerin sanılanın aksine “yalnızca ‘toplum dışı’ kişilerin gitmediği” (Çokuğraş 2016: 180), “çoğunlukla toplumun alt kesimine hizmet eden mekânlar olarak kaldıkları düşünülmektedir.” (Çokuğraş 2014: 93). Dolayısıyla Osmanlı’da meyhaneler, “kahvehanelerden sonra heterojen bir erkek grubunun toplandığı ikinci mekân” (Çokuğraş 2014: 93) konumunda bulunmuştur. Bu yüzden de yöneticiler tarafından kahvehaneler ile meyhaneler yakından ilişkili görülmüş; II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595) ve IV. Murad dönemlerinde kahvehaneler kapatıldığında meyhaneler de kapatılmıştır (Çokuğraş 2014: 93). Çokuğraş’a göre “bunda pek çok meyhanenin müşterilerinin Yeniçeriler -ve bu zümre ile yakın ilişkide oldukları bilinen- bekârlar olmasının da etkisi olmalıdır.” (Çokuğraş 2014: 93).

Yine Çokuğraş’ın aktardığı bilgilere göre Osmanlı’da meyhanelerin “nerede” ve “hangi koşullarda” açılacağına pek de önem verilmemiştir. “Sanıldığına aksine, dinî öneme sahip mekânlardan belirli bir uzaklıkta olmalarına dair düzenlemelerin büyük çoğunluğu da 19. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir.” (Çokuğraş 2014: 89). Kısacası Osmanlı’da meyhanelerin “salt içki içilen yerler” olmadığını, “karşılaşmaların ve hatta ticaretin mekânı olduğunu”, “kozmpolit bir karaktere” ve “kamuoyu” oluşturma potansiyeline sahip bir sosyal kurum olduğunu söyleyebiliriz (Çokuğraş 2016: 180). Bu bağlamda meyhanelerin Osmanlı toplumsal yapısından soyutlanmış bir yaşam alanı olmadığını, kahvehaneler öncesinde tamamen eğlenceye dönük dindışı karakterde önde gelen bir sosyal kurum olarak kültürel ve edebî yapılanma için iyi bir zemin teşkil ettiğini ifade edebiliriz. Zaten 19. yüzyıla gelindiğinde meyhaneler, Osmanlı popüler kültürü içinde oldukça önemli bir mekân konumuna yükselmiştir (Çokuğraş 2014: 87).

Meyhane zemininde teşekkül eden kültürel ve edebî yapılanmanın izlerini şairlerin eserleri üzerinden de takip edebiliriz. Zira Köprülü’nün belirttiği üzere “birçok şairlerimizin divanlarında, şehrengizlerinde bu meyhane âlemleriyle o devir meşahir-i muğbeçeganının (=meyhane dilberlerinin en ünlülerinin) hakiki tavsifatına tesadüf olun[maktadır].” (Köprülü 1914b). Kanaatimize göre bu durum bir taraftan âşık tarzı şiir geleneğinin klâsik kültürle etkileşimini sağlarken diğer taraftan geleneğin başlangıcında bir kısım âşıkların “irşat ve nasihat kapısını aralık bırakıp *güzelleme* kapısını aç[malarını] (Demiralp 1988: 158 oradan Çobanoğlu 2006: 40), yani âşık tarzı şiir geleneğinin teşekkülünü kolaylaştırmıştır. Zira gelenek içinde ilk olarak, geleneğin “başlatıcı”sı olarak görülen “ordu şairler” (Çobanoğlu 2006: 13) “zahirî bir reng-i tasavvuf altında daha laubaliyane mey ve mahubdan bahsetmeye başlamışlardır.” (Köprülü 1914a).

Nitekim bu durum 19. yüzyıla gelindiğinde daha aleni bir hâl kazanmıştır. Üsküdarlı halk şairi Âşık Râzî’nin Halebioğlu’nun meyhanesi için söylemiş olduğu destanda yer alan şu dörtlük gerek âşıkların meyhane içindeki durumunu gerekse mahbupların âşıkları için en önemli yaşam ve ilham kaynağı olduğunu göstermesi açısından kıymetlidir:

Âşık-ı sâdıklar kurar meclisi

Mâşuklarsa gönül tahtı celisi

Samur kaşı şahin başı tellisi

La’li lebin içen olur divane (Koçu-Akbay 1965: 3552).

Tokatlı Nûrî de 'Dilberler destanı'nda dönemin değişik etnik gruplara mensup mahbuplarının tüm vasıflarını ortaya koyarken, destandan aldığımız aşığıdaki dörtlük de kendisinin mahbuplara olan bağlılığını açıkça dile getirmektedir:

Kınamayın dostlar bu geldi dile

Gayri konuşmadım başka dil ile

Nûrî mahbup sever cümle il bile

Muhalefet olsun yâru yarana (Onay 1933: 214).

Hatta Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde Çenberlitaş'daki Vezirhanı meyhanesinden bahsederken Ermeni aşug Harâbât Haçık için aktardığı şu rivayet de durumun ne boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır:

"Bu meşhur meyhanenin çok büyük bir hatırası vardı. Vefat tarihini tespit edemediğimiz Ermeni saz şairlerinden meşhur Harâbât Haçık'in sazı bu meyhanenin bir duvarına asılı idi. 'Son günlerini burada geçirmiş, bir gece şu peykenin üstünde ölmüştür' diye anlatılıyordu. Harâbât, Vezirhanı meyhanesinde Pandeli adında bir muğbeçeye tutulmuş, onun şanında söylediği bir destanı da tâlik hat bir hattata yazdırmışlar, camlatıp çerçeveletip sazının yanına asmışlardı." (Koçu-Ak-bay 1965: 3817).

Osmanlı için "kolektif yaşam kültürü" aslında olağandır (Çokuğraş 2016: 178). Âşık tarzı kültür geleneği icralarının da "din, mezhep ve zümre kalıplaşmalarını, Tekke-Manastır kamplaşmalarını yeni bir ortamda ve yeni bir potada eriterek bu son derece zengin kültürel çeşitliliği bir arada ve yeni bir çeşni halinde yaratma" (Çobanoğlu 2006: 9) kudreti vardır. Bu bağlamda Ermeni aşuglarının da sürece dâhil olmasında meyhanelerin işlevsel bir nitelik taşıdığı düşünülebilir. Yani Ermeni aşuglarının âşık tarzı şiir geleneğine eklenmesi bu kültürel ve edebî yapılanmanın bakıyesi temelinde de düşünülebilir. Köprülü'nün Türk edebiyatının Ermeni edebiyatı üzerindeki tesirlerini ortaya koyarken 16. yüzyıl şairlerinden İsfahanlı Abdal'a dair Sâm Mirzâ-yi Safevî'nin *Tuhfe-i Sâmî*sinden naklen aktardığı "Tebriz'de beş sene meyhane köşelerinde Ermenilerle dostluk et[tiği]" (Köprülü 2012: 237) yönündeki bilgi de bir taraftan bu temele ışık tutarken diğer taraftan Tebriz'in de geleneğin teşekkül sürecinde bir diğer önemli merkez olarak değerini ortaya koymaktadır. Ayrıca "Türk âşıkları ile Ermeni aşugları arasında hayat tarzı ve âdetler vb. itibarıyla mevcut büyük benzerlik[lerin]" (Köprülü 2012: 226) de bu eklenme sürecini hızlandırdığı ifade edilebilir. Nitekim 1880-1885 arası İstanbul'a gelen ve yolu Eminönü Balıkpazarı meyhanelerine düşen Erzurumlu Âşık İbrahim'in söylemiş olduğu 'Balıkpazarı meyhaneleri' destanında geçen şu dörtlük de sonraki süreçte Türk ve Ermeni âşıklarının meyhanelerdeki konumunu; Ermeni aşuglarının da gelenek içinde icrâya hakimiyetlerini yansıtmayı açısından oldukça anlamlıdır:

Kâfirin oğluna esir Müslüman

Getir ey saki şarab-ı erguvan

Okunsun Urumca semai divan

Lattacı Hırsto bir üstadı var (Koçu 2015: 21).

Meyhaneler, daha Bizans döneminden itibaren etkin birer ‘müzik icrâ mekânı’dır. Lâtîfî ve Evliya Çelebi’nin eserlerinden hareketle yukarıda aktardığımız bilgiler bu hususu açıkça ortaya koymaktadır. Bizans’ın Osmanlı gibi İslam müesseseleri üzerinde her konuda olduğu gibi “müzik” alanında tesiri olduğu bilinmektedir (Köprülü 1986: 214). Dolayısıyla müzik temelinde gerçekleşen etkileşimin klâsik kültür başta olmak üzere âşık tarzı kültür geleneğinin de müzikal bir form kazanmasında tesiri olduğu da düşünülebilir.

Sonuç olarak geleneğin teşekkülünü sadece ‘mekân’ odaklı kantitatif bir eylem alanı görmek yerine Köprülü’nün yaptığı gibi toplumsal yaşamın tüm birleşenlerinden müteşekkil bir ‘icrâ anlayışı’ içinde değerlendirmek daha makul bir yaklaşım olarak kabul edilebilir. Konuya bu bakış açısıyla yaklaşırsak âşıkların âşık tarzı kültür geleneğinin teşekkülünden önce Galata meyhaneleri başta olmak üzere ‘meyhane’ odaklı bir icrâ süreci yaşadığını da söyleyebiliriz. Bu bağlamda geleneğin asıl icrâ töresinin teşekkül ettiği kahvehaneler kadar olmasa da içkiye dayalı eğlence meclislerinin (âb âlemleri), yani bozahane ve meyhane âlemleri ile mesirelerin de gerek geleneğin gerekse bu geleneğin odağı olan kahvehanelerin teşekkülünde bir anlamda ‘örnek’ oluşturarak öncü bir form ya da forum işlevi üstlendiğini düşünebiliriz. Kısacası geleneğin klasik edebiyatın da tesiriyle ‘mey’ ve ‘mahub’un da egemen olduğu tamamen “muhabbet”i ve hoşça vakit geçirme/eğlenmeyi esas alan bir zeminde teşekkül için bir hazırlık evresi yaşadığını ifade edebiliriz. Tabii bu evrede yaşanan iletişim ve etkileşimin devamlılığında geleneğin sözlü kültür ortamında oluşmasının da katkısı büyüktür.

KAYNAKÇA

- Âşık Çelebi (2010a), *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ (İnceleme – Metin)*, (hzl. Filiz Kılıç), C. 1, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Âşık Çelebi (2010b), *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ (İnceleme – Metin)*, (hzl. Filiz Kılıç), C. 3, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2006), *Eminönü Merkezli Âşık Edebiyatı*, İstanbul: Eminönü Belediyesi Yayınları.
- ÇOKUĞRAŞ, Işıl (2014), “18. Yüzyıl Sonlarında İstanbul’da Meyhaneler”, İstanbul Araştırmaları Yıllığı, 3/2014, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, s. 87-93.
- ÇOKUĞRAŞ, Işıl (2016), *Bekâr Odaları ve Meyhaneler / Osmanlı İstanbulu’nda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- DEMİRALP, Burhan (1988), *Ahmet Kutsi Tecer’in Halkbilimi İle İlgili Çalışmaları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Evliya Çelebi (2003a), *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 1 (1. Kitap), (hzl. Seyit Ali Kahraman ve Tücel Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliya Çelebi (2003b), *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 1 (2. Kitap), (hzl. Seyit Ali Kahraman ve Tücel Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GÜNAY, Umay (1999), *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

-
- KOÇU, Reşad Ekrem – AKBAY, Mehmet Ali (1965), İstanbul Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
 - KOÇU, Reşad Ekrem (2015), *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, İstanbul: Doğan Kitap.
 - KOZ, Sabri (1995), "Kethudâzâde Ârif Efendi Menâkıbı'nda Folklor ve Halk Edebiyatı", *VI. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri (5-7 Mayıs 1995, Eskişehir)*, (hzl. Güven Tanyeri), Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları.
 - KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1914a), "Saz Şâirleri 3- Âşık Tarzı Hangi Şekl-i Hayatın İfadesidir", *İkdam*, 11 Nisan 1914.
 - KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1914b), "Saz Şâirleri 4- Âşık Tarzı Hangi Şekl-i Hayatın İfadesidir", *İkdam*, 16 Nisan 1914.
 - KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1986), *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 - KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2012), "Türk Edebiyatı'nın Ermeni Edebiyatı Üzerinde Te'sirleri", *Edebiyat Araştırmaları 1*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 221-244.
 - Lâtîfî (1977), *Evsâf-ı İstanbul*, (hzl. Nermin Suner (Pekin)), İstanbul: Baha Matbaası.
 - ONAY, Ahmet Talat (1933), *Âşık Tokat'lı Nuri, Çankırı: Çankırı Matbaası*.
 - SEVENGİL, Refik Ahmet (2014), *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, İstanbul: Alfa Basım Yayım.